

2. UKŁADY ELEKTRYCZNE ORAZ ZASADY ICH MODELOWANIA SIECIOWEGO I ZACISKOWEGO

2.1. UKŁAD I JEGO PROCESY ENERGETYCZNE

Układem elektrycznym nazywamy taki układ fizyczny, w którym dominują zjawiska elektryczne bądź magnetyczne lub też oba te zjawiska łącznie.

Tab. 2.1. Rodzaje podstawowych zjawisk występujących w układzie elektrycznym

Zjawisko fizyczne	Opis	Proces energetyczny
GENERACJA	wytwarzanie pola elektrycznego - energii elektr. w układzie fiz. na drodze przemian innych form energii	Wytwarzania energii
AKUMULACJA energii w polu magnetycznym	powstawanie pola magnetycznego wokół przewodników z prądem	Gromadzenia energii
AKUMULACJA energii w polu elektrycznym	gromadzenie ładunków elektrycznych na przewodnikach, pod wpływem pola elektrycznego	
DYSYPACJA	rozpraszanie energii w przewodnikach z prądem (np. zmiana energii prądu elektr. w energię cieplną)	Rozpraszania energii

Badanie dowolnego układu wymaga określenia, która wielkość fizyczna lub ich zespół stanowi przyczynę zjawiska, a która wielkość charakteryzuje zjawiska zaistniałe w wyniku działania określonych przyczyn. W tym celu wprowadza się pojęcia: wymuszenia i odpowiedzi układu.

Wymuszenie – wielkość fizyczna stanowiąca zewnętrzną przyczynę zjawisk badanych w danym układzie.

Odpowiedź – wielkość fizyczna charakteryzująca zjawisko powstałe w układzie pod wpływem wymuszenia.

Uwaga: Na układ może działać jedno lub wiele wymuszeń a badanie układu może dotyczyć jednej lub wielu odpowiedzi.

2.2. PARAMETRY PIERWOTNE UKŁADU

Parametry pierwotne opisują podstawowe zjawiska fizyczne występujące w układzie elektrycznym

Przez parametry pierwotne (cechy fizyczne) układu elektrycznego rozumiemy zbiór pewnych wielkości fizycznych, które charakteryzują jednorodne właściwości układu objęte klasyfikacją podaną w tab.2.1.

Parametry pierwotne (cechy fizyczne) są mierzalne.

REZYSTANCJA R

Jest to wielkość fizyczna charakteryzująca zdolność układu do (jedno-kierunkowej) zamiany energii elektrycznej na energię cieplną (DYSYPACJA - ROZPRASZANIE).

Rezystancję można definiować w oparciu o moc rozpraszaną $p_R(t)$:

$$R = \frac{df p_R(t)}{i^2(t)} \quad (2.1)$$

Jednostką rezystancji jest om (Ω).

Często posługujemy się innym parametrem zwanym **konduktancją G** , związaną z rezystancją relacją

$$R G = 1 \quad (2.2)$$

jednostką konduktancji jest simens (S), $[G] = 1\text{S} = 1\Omega^{-1}$.

POJEMNOŚĆ C

Jest to wielkość fizyczna określająca zdolność układu do gromadzenia ładunku elektrycznego pod wpływem przyłożonego napięcia - lub inaczej do gromadzenia energii w polu elektrycznym (AKUMULACJA). W środowisku linowym ($\varepsilon = \text{const.}$)

$$C = \frac{dq}{u} = \text{const.} \quad (2.3)$$

Jednostką pojemności jest farad (F), $[C] = 1\text{C}/1\text{V} = 1\text{A}\cdot 1\text{s}/1\text{V} = 1\text{F}$.

Procesowi gromadzenia ładunku towarzyszy powstawanie i wzrost pola elektrycznego ładunków a zatem i narastanie energii w tym polu. Przyrost energii jest proporcjonalny do przyrostu ładunku:

$$dW_e = u dq \quad (2.4)$$

Zatem, jeśli ładunek narasta (w sposób dowolny) od "0" do wartości "Q" to, energia zakumulowana w polu elektrycznym wyniesie

$$W_e = \int_0^Q u dq = \int_0^Q \frac{1}{C} q dq = \frac{1}{2} \frac{Q^2}{C} = \frac{1}{2} C u^2$$

$$\left. \begin{aligned} W_e &= \frac{1}{2} C u^2 \\ W_e(t) &= \frac{1}{2} C u^2(t) \end{aligned} \right\} \quad (2.5)$$

i jest funkcją nieujemną, gdyż z założenia $C \geq 0$.

INDUKCYJNOŚĆ L

Jest to wielkość fizyczna charakteryzująca zdolność układu do wytwarzania pola magnetycznego (gromadzenia energii w polu magnetycznym - AKUMULACJA). W środowisku liniowym ($\mu = \text{const.}$)

$$L = \frac{d\psi}{i} = \text{const.} \quad (2.6)$$

Jednostką indukcyjności jest henr (H), $[L]=1\text{Wb}/1\text{A}=1\text{V}\cdot 1\text{s}/1\text{A}=1\Omega\cdot 1\text{s}=1\text{H}$

Procesowi powstawania pola magnetycznego towarzyszy wzrost energii tego pola, gromadzenie (akumulacja) energii. Przyrost energii jest proporcjonalny do przyrostu strumienia tego pola:

$$dW_m = i d\psi \quad (2.7)$$

Zatem, jeśli strumień narasta od wartości "0" do wartości " ψ " to, energia zakumulowana w polu magnetycznym wyniesie

$$W_m = \int_0^{\psi} i d\psi = \int_0^{\psi} \frac{1}{L} \psi d\psi = \frac{1}{2} \frac{\psi^2}{L} = \frac{1}{2} L i^2$$

$$\left. \begin{aligned} W_m &= \frac{1}{2} L i^2 \\ W_m(t) &= \frac{1}{2} L i^2(t) \end{aligned} \right\} \quad (2.8)$$

i jest funkcją nieujemną, ponieważ z założenia $L \geq 0$.

NAPIĘCIE ŹRÓDŁOWE u_0

Napięcie źródłowe jest parametrem, występującego w układzie elektrycznym, procesu przemiany innego rodzaju energii (mechanicznej, chemicznej, świetlnej itp.) w energię elektryczną, a zatem jest parametrem opisującym własności generacyjne występujące w układzie. Tę własność niezależną od innych uwarunkowań układu opisuje zależność

$$\hat{u}_i = u_0 \quad (2.9)$$

Jednostką napięcia źródłowego jest wolt (V).

PRĄD ŹRÓDŁOWY i_Z

Własności generacyjne układu elektrycznego mogą być również charakteryzowane parametrem nazywanym natężeniem prądu źródłowego lub krótko - prądem źródłowym.

Wartość parametru zwanego prądem źródłowym jest niezależna od stanu pracy układu elektrycznego, co zapiszemy w postaci

$$\hat{i}_u = i_Z \quad (2.10)$$

Jednostką prądu źródłowego jest amper (A).

2.3. OBWÓD ELEKTRYCZNY

OBWÓD ELEKTRYCZNY jest modelem układu elektrycznego, w którym to modelu przy odpowiednim doborze elementów i sposobu ich wzajemnego oddziaływania (połączeń) zachodzą procesy zbliżone do rzeczywistych.

MODELE KLASY SLS

Skupiony – napięcia i prądy nie są funkcją zmiennej położenia, a jedynie funkcją czasu.

Liniowy – obwód spełniający warunki

- **jednorodności** (proporcjonalności)

$$x(t) \rightarrow r(t) \Rightarrow Ax(t) \rightarrow Ar(t)$$

Jeżeli $r(t)$ jest odpowiedzią na dowolne wymuszenie $x(t)$, to obwód jest jednorodny, wtedy gdy $Ar(t)$ jest odpowiedzią na wymuszenie $Ax(t)$

- **addytywności**

$$\left. \begin{array}{l} x_1(t) \rightarrow r_1(t) \\ x_2(t) \rightarrow r_2(t) \end{array} \right\} \Rightarrow (x_1(t) + x_2(t)) \rightarrow (r_1(t) + r_2(t))$$

Jeżeli $r_1(t)$ jest odpowiedzią na dowolne wymuszenie $x_1(t)$, a $r_2(t)$ jest odpowiedzią na dowolne wymuszenie $x_2(t)$, to obwód jest addytywny, wtedy gdy $r_1(t) + r_2(t)$ jest odpowiedzią na wymuszenie $x_1(t) + x_2(t)$.

- obwód spełniający **zasadę superpozycji**

Odpowiedź obwodu na jednoczesne działanie kilku wymuszeń jest równa sumie odpowiedzi na każde z wymuszenie działające osobno

Stacjonarny – obwód, składający się z elementów, których właściwości (opór, pojemność, indukcyjność) nie zmieniają się w czasie.

Uwaga:

Obwód elektryczny jest uporządkowanym zbiorem elementów

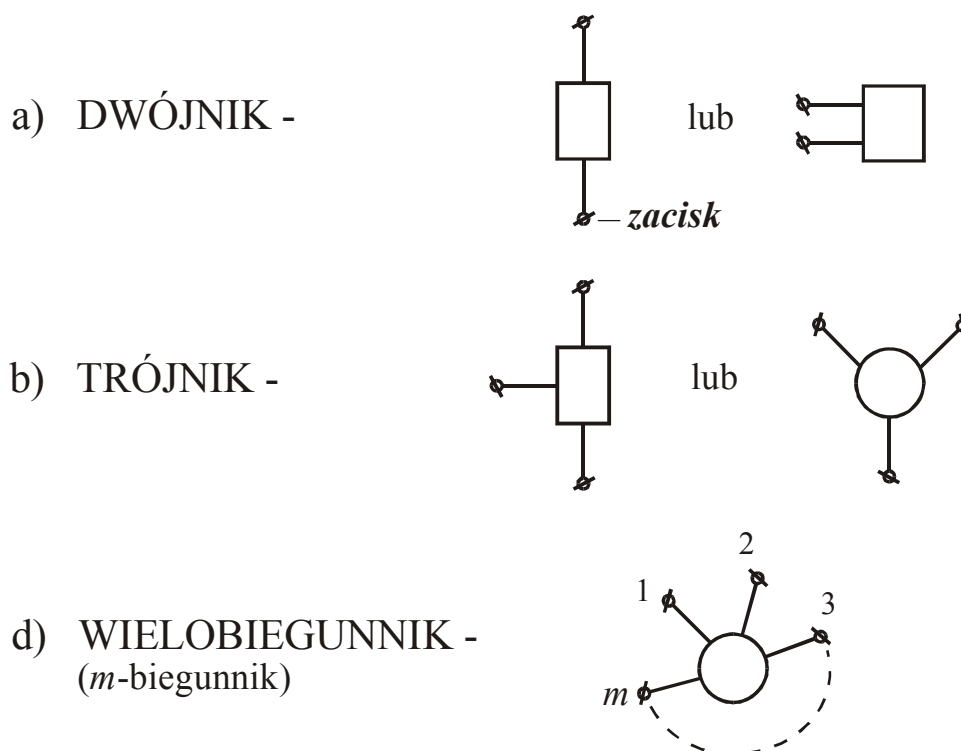
ELEMENT OBWODU to część obwodu niepodzielna pod względem funkcjonalnym bez utraty swych charakterystycznych własności.

ELEMENT IDEALNY jest to element obwodu, w którym zachodzi tylko jeden z dopuszczalnych procesów energetycznych.

Element ma wyróżnione zaciski, tj. punkty. Każdy z elementów komunikuje się (łączy się) z innymi elementami obwodu (otoczeniem) WYŁĄCZNIE za pośrednictwem zacisków (biegunów, końcówek przewodów) - z wyjątkiem źródeł sterowanych.

ZACISKOWA KLASYFIKACJA ELEMENTÓW

Klasyfikację elementów obwodu elektrycznego możemy prowadzić przyjmując różne kryteria. Jednym z podstawowych jest kryterium LICZBY POŁĄCZEŃ elementu z otoczeniem - rys.2.1.

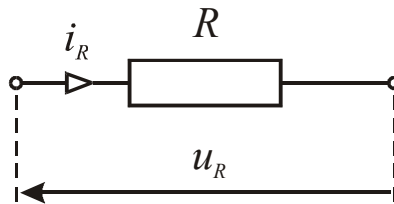

Rys.2.1

2.4. ELEMENTY IDEALNE OBWODU ELEKTRYCZNEGO

IDEALNY REZYSTOR

Idealny rezystor (rys.2.2) jest elementem o dwóch zaciskach, w którym zachodzi jedynie proces dysypacji energii elektrycznej. Oznacza to, że jest charakteryzowany tylko jednym parametrem pierwotnym - rezystancją R .

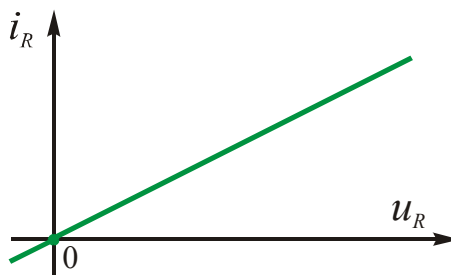
Rys.2.2. Idealny rezystor

UWAGA: zakładamy, że rezystancja nie zależy od wartości i kierunku prądu

Przyjęte założenie oznacza, że między prądem i napięciem (**parą wielkości zaciskowych**) idealnego rezystora występuje proporcjonalność wyrażona **prawem Ohma**

$$u_R = R i_R \quad \text{lub} \quad i_R = \frac{1}{R} u_R = G u_R \quad (2.11)$$

Graficzny opis związku (2.11) nazywa się charakterystyką prądowo-napięciową idealnego rezystora liniowego (rys.2.3).

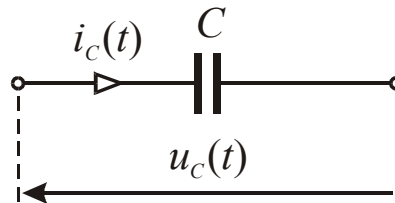

Rys.2.3. Charakterystyka prądowo-napięciowa idealnego rezystora

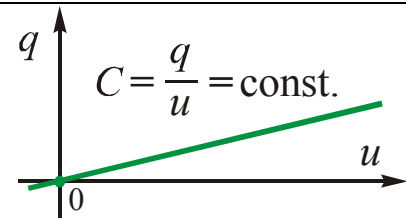
IDEALNY KONDENSATOR

Idealny kondensator (rys.2.4) jest dwójnikiem, w którym zachodzi jedynie proces akumulacji energii w polu elektrycznym. Charakteryzowany jest zatem tylko jednym parametrem pierwotnym - pojemnością C .

Rys.2.4. Idealny kondensator

UWAGA: wcześniej założyliśmy, że związek między ładunkiem a napięciem jest liniowy (wzór 2.3).

Uwzględniając ww. założenie, można przedstawić ładunek na okładkach kondensatora q następująco

$$q(t) = C u_C(t) \quad (2.12)$$

Przekształcając, otrzymuje się

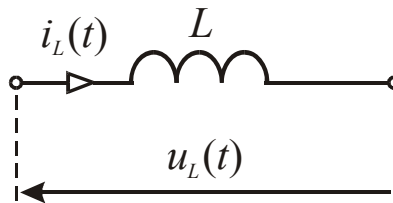
$$i_C(t) = \frac{d}{dt} [C u_C(t)] = C \frac{du_C(t)}{dt} \quad (2.13)$$

stąd

$$u_C(t) = \frac{1}{C} \int_{-\infty}^t i_C(\tau) d\tau \quad (2.14)$$

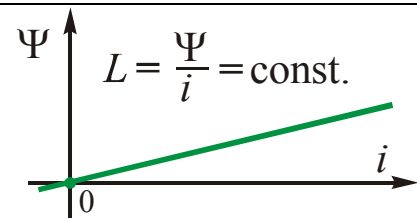
IDEALNA CEWKA INDUKCYJNA

Idealny cewka (rys.2.5) jest dwójnikiem, w którym zachodzi jedynie proces akumulacji energii w polu magnetycznym. Oznacza to, że opisuje ją tylko jeden parametr pierwotny - indukcyjność L .

Rys.2.5. Idealna cewka indukcyjna

UWAGA: wcześniej założyliśmy, że związek między strumieniem magnetycznym skojarzonym a prądem jest liniowy (wzór 2.6).

Uwzględniając ww. założenie, można przedstawić strumień magnetyczny skojarzony Ψ następująco

$$\Psi(t) = L i_L(t) \quad (2.15)$$

Przekształcając i uwzględniając, że napięcie na zaciskach cewki

$$u_L(t) = \frac{d\Psi}{dt} \quad (2.16)$$

otrzymuje się

$$u_L(t) = \frac{d}{dt} [L i_L(t)] = L \frac{di_L(t)}{dt} \quad (2.17)$$

stąd

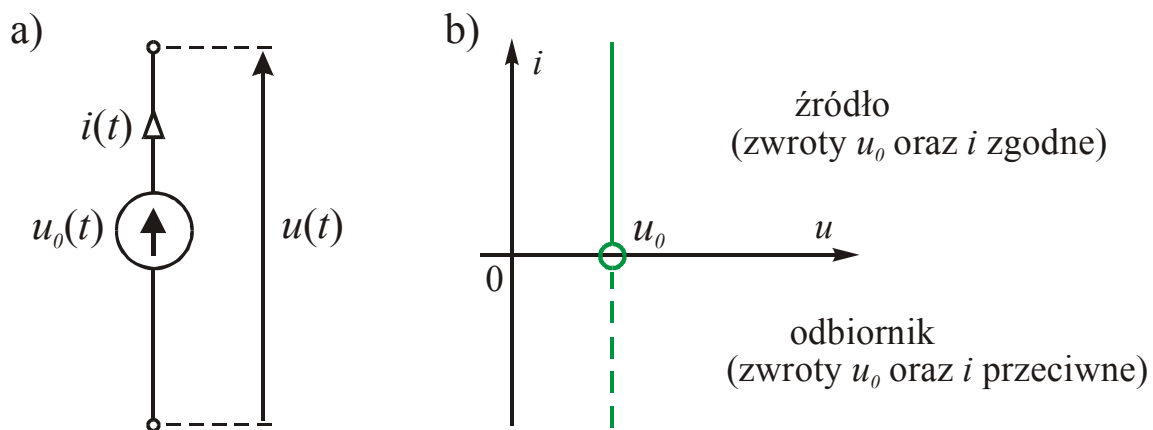
$$i_L(t) = \frac{1}{L} \int_{-\infty}^t u_L(\tau) d\tau \quad (2.18)$$

IDEALNE ŹRÓDŁA NIEZALEŻNE:

➤ IDEALNE ŹRÓDŁO NAPIĘCIA

Element o dwóch końcówkach (zaciskach), w którym zachodzi wyłącznie generacja energii uzewnętrzniająca się pod postacią napięcia źródłowego u_0 (występującego pomiędzy zaciskami elementu), niezależnego od obciążenia (prądu w układzie), nazywamy IDEALNYM ŹRÓDŁEM NAPIĘCIA (rys.2.6).

$$\hat{u}_i(t) = u_0(t) \quad (2.19)$$

Rys.2.6. a) symbol graficzny idealnego źródła napięciowego, b) charakterystyka prądowo-napięciowa.

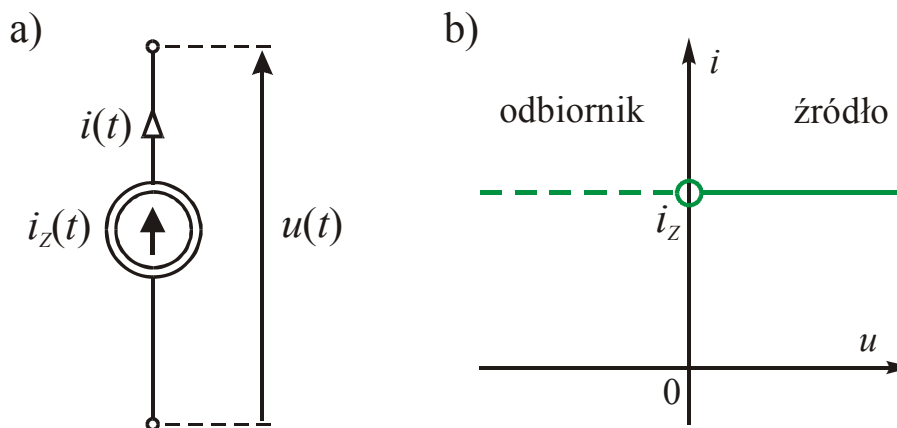
UWAGI:

- Wyklucza się przypadek zwarcia zacisków.
- Prąd płynący przez źródło zależy od dołączonego do jego zacisków obciążenia.
- Przez pracę odbiornikową źródła rozumiemy w sensie formalnym jedynie niezgodność zwrotów u_0 oraz i .

➤ IDEALNE ŹRÓDŁO PRĄDU

Element o dwóch końcówkach (zaciskach), w którym zachodzi wyłącznie generacja energii uzewnętrzniająca się pod postacią prądu źródłowego i_Z niezależnego od obciążenia (napięcia na zaciskach), nazywamy IDEALNYM ŹRÓDŁEM PRĄDU (rys.2.7).

$$\hat{u} i(t) = i_Z(t) \quad (2.20)$$

Rys.2.7. a) symbol graficzny idealnego źródła prądu,
b) charakterystyka prądowo-napięciowa.

UWAGI:

- Wyklucza się przypadek rozwarcia zacisków.
- Napięcie jakie występuje na zaciskach idealnego źródła prądu jest złożoną funkcją tegoż prądu i_Z oraz stanu układu elektrycznego dołączonego do zacisków źródła

IDEALNE ŹRÓDŁA STEROWANE

Idealne źródła sterowane charakteryzują się tym, że ich parametr tj. napięcie źródłowe u_0 bądź prąd źródłowy i_z jest funkcją napięcia lub prądu związanego z inną parą zacisków obwodu.

Zatem istnienie takich źródeł o niezerowym parametrze nie jest wynikiem przetwarzania w jego strukturze innej formy energii na energię elektryczną, a jedynie konsekwencją niezerowych napięć bądź prądów w innej części obwodu, które nazywamy **wielkościami sterującymi**.

Nie są to zatem źródła w dokładnym sensie tego słowa generacyjne lecz pseudogeneracyjne i dlatego nazywamy je źródłami **nieautonomicznymi**.

Skoro parametr (u_0 bądź i_z) takiego źródła jako elementu dwuzaciskowego zależy od wielkości elektrycznej (u bądź i) innej pary zacisków, to model obwodowy takiego źródła sterowanego powinien zawierać cztery zaciski (tab.2.2).

Tab. 2.2. Typy źródeł sterowanych

Nazwa źródła	Symbol graficzny i równania
ŹRÓDŁO NAPIĘCIOWE STEROWANE NAPIĘCIEM (NSN)	$u_0 = k u_1$
ŹRÓDŁO NAPIĘCIOWE STEROWANE PRĄDEM (NSP)	$u_0 = r i_1$
ŹRÓDŁO PRĄDOWE STEROWANE PRĄDEM (PSP)	$i_z = a i_1$
ŹRÓDŁO PRĄDOWE STEROWANE NAPIĘCIEM (PSN)	$i_z = g u_1$

2.5. ENERGETYCZNA KLASYFIKACJA ELEMENTÓW

Ze względu na zjawiska dotyczące przemian energetycznych w układach elektrycznych wyodrębniliśmy uprzednio procesy akumulacji, dysypacji i generacji.

Z uwagi na kierunek przepływu energii na drodze "otoczenie-element" (mając na uwadze wynik globalny tego przepływu) możemy ograniczyć się do dwóch podstawowych grup:

zjawiska **pobierania energii**
(procesy akumulacji i dysypacji)
z układu

zjawiska **oddawania energii**
(proces generacji)
do układu

Elementy zaliczane do danej grupy nazywamy odpowiednio:

PASYWNYMI (P)
- *BIERNYMI - NIEGENERUJĄCYMI*

AKTYWNYMI (A)
- *CZYNNYMI - SAMOGENERUJĄCYMI*

Ogólnym (uniwersalnym) kryterium oceny pasywności elementu, jest kryterium całkowitej energii dostarczonej sformułowane następująco:

element jest pasywny "P" jeśli dla każdego dopuszczalnego stanu zaciskowego, energia doprowadzona do niego w przedziale czasu $(-\infty ; t]$ jest nieujemna

$$W = \int_{-\infty}^t u(\tau) \cdot i(\tau) d\tau \geq 0 \Rightarrow P$$

Element pasywny może pobierać energię z otoczenia, gromadzić ją i oddawać do otoczenia. Energia oddana do otoczenia przez element pasywny nie może być jednak większa od energii poprzednio pobranej

element jest aktywny "A" jeśli istnieje taki dopuszczalny stan zaciskowy, że energia doprowadzona do niego w przedziale czasu $(-\infty ; t]$ jest ujemna

$$W = \int_{-\infty}^t u(\tau) \cdot i(\tau) d\tau < 0 \Rightarrow A$$

Element aktywny może oddać do otoczenia więcej energii niż z niego pobrał.

2.6. MODELOWANIE UKŁADÓW

MODELOWANIE SIECIOWE

Pod pojęciem sieci rozumie się obwód elektryczny o znanej konfiguracji, tzn. o znanych elementach oraz o znanej strukturze połączeń tych elementów.

Równania układu rozpatrywanego jako sieć uwzględniają równania wszystkich elementów oraz równania połączeń wynikające z podstawowych praw teorii obwodów. Nazywamy je równaniami sieciowymi lub mówimy, że tworzą one model sieciowy układu.

UWAGA: Rozwiązanie równań sieciowych polega na wyznaczeniu prądów lub napięć (lub prądów i napięć) w elementach tworzących sieć. Model sieciowy jest zatem modelem kompletnym uwzględniającym właściwości wszystkich elementów układu.

MODELOWANIE ZACISKOWE

Modelowanie zaciskowe polega na tym, że:

- w układzie wyróżnia się pewną liczbę zacisków, za pomocą których rozpatrywany układ może być połączony z otoczeniem (tj. innymi układami);
- wprowadza się pojęcie *stanu zaciskowego* układu, tj. zbioru prądów i napięć związanych z wyróżnionymi zaciskami układu;
- układ rozpatruje się względem jego zacisków i jego stanu zaciskowego, tzn. opisuje się go równaniami wiążącymi ze sobą prądy i napięcia zaciskowe (tzw. *równania zaciskowe*).

W modelowaniu zaciskowym układ może być rozpatrywany jako „CZARNA SKRZYŃKA”, której wnętrze nie jest znane lub, z jakichkolwiek względów nie jest dla nas interesujące. Zachowanie się układu jest opisywane i badane względem jego zacisków.

UWAGA: Jeśli znana jest struktura wewnętrzna układu, to jego równania zaciskowe można otrzymać z równań sieciowych przez eliminację prądów i napięć „wewnętrznych”, tzn. doprowadzając je do postaci, w której występują tylko prądy i napięcia zaciskowe.